

Key words: kozak chronicles, chronicle of Samovydets, Ukrainian literary Baroko, idea and thematic spectrum of work.

УДК 821.111 (73)

Ірина ГОРЕНКО

СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДЕЙ РАБІВ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто сюжетно-композиційні особливості оповідей рабів кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ століття. Підкреслено значення аболіціоністського руху для розвитку свідчень чорношкірих. Виокремлено зміни, що стосувалися ідентичності оповідача. Підсумовано, що іманентними ознаками оповідей рабів початку ХІХ століття стали вербалізація протесту проти рабства, амбівалентність свідчення, інтенсивне інкорпорування юдео-християнської міфології.

Ключові слова: оповіді рабів, аболіціонізм, оповідач, юдео-християнська міфологія, сюжетно-композиційні трансформації.

Мета нашого дослідження полягає у виокремленні сюжетно-композиційних особливостей оповідей рабів кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ століття. В літературознавстві США до дослідження оповідей рабів зверталася ціла низка науковців, зокрема Р. Степто [13], Г. Л. Гейтс-молодший [11], Г. Бейкер [3], Ф. Фостер [10], Д. Фішер [9] та ін. В українському літературознавстві початковий модус афро-американського письма досліджувався спорадично (Н. Висоцька [1], М. Шимчишин[2]). Звідси актуальність вивчення оповідей рабів та їхньої подальшої еволюції у романістиці США не викликає сумнівів.

З активізацією антирабовласницького руху та низкою інших суспільно-політичних змін першої половини дев'ятнадцятого століття, що мали місце у США, відновлюється інтерес до свідчень поневолених чорношкірих. На той час окремі з оповідей перевидавалися більше десятка разів («*A Narrative of the Most Remarkable Particular sin the Life of James Albert Ukowsaw Gronniosaw, an African Prince, as related by himself*» уперше опублікована 1770 року, до 1814 року пережила 12 видань, вийшла

друком у Великій Британії та США, а також була перекладена на кельтську мову. «*The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano*» уперше опублікована 1789 року, до 1837 року перевидавалася 36 разів. Лише за перші п'ять років виходила друком 8 разів, зокрема в Англії, Ірландії, Сполучених Штатах та була перекладена на нідерландську й німецьку мови. «*Moses Roper's Narrative*» уперше опублікована 1839 році, а згодом перевидавалася 11 разів. «*Frederick Douglass's Narrative*» (1845) за чотири роки перевидалась 7 разів. «*William Wells Brown's Narrative*» (1847) за перший рік перевидалась 4 рази. «*Father Josiah Henson's Narrative*» уперше опублікована 1849 року та за три роки розійшлася накладом 6,000 примірників). Ф. Фостер стверджує, що «головна їхня мета полягала в тому, аби розповісти про рабство вустами самих рабів і у більшості випадків переконати читачів у тому, що система рабовласництва повинна бути скасована» [10, 64]. Таким чином відбулася зміна призначення свідчень – від філософських розважань та культурних зіставлень до гострої критики суспільного устрою. Окрім аболіціоністів, оповідки рабів використовували християнські проповідники, адже у них розповідалося про навернення чорношкірих у релігійне вчення білошкірих американців. Поширенню оповідей рабів сприяла і зацікавленість білошкірої читацької аудиторії екзотичним життям Півдня та його особливою культурою.

Оповіді рабів відіграли важливу роль у розвитку аболіціоністського руху. Адже автори зображали жахіття життя рабів, принизливі та нестерпні умови праці на плантаціях. Письмові свідчення чорношкірих апелювали до емоцій білих читачів, розворушували їхнє співчуття та викликали обурення системою експлуатації людини людиною. Оповіді рабів слугували передусім політичним документом, а тому аболіціоністи допомагали публікувати їх та згодом поширювати.

Представники руху аболіціоністів, що виник наприкінці XVIII століття у Великій Британії, Франції та США, де особливо активізувався з середини дев'ятого століття, вбачали своє основне завдання у скасуванні рабства. Вони знаходили часткову підтримку серед фермерів, які боролися за землю проти плантаторів, а також буржуазії, що вважала рабовласницьку систему перешкодою для розвитку капіталістичного устрою. Вже

1840 року у США Товариство аболіціоністів налічувало 2 тис. відділень і понад 200 тис. членів. «Ми віримо і стверджуємо, – йшлося у «Декларації принципів» цього Товариства, – що кольорові люди мають ті ж самі якості, що й білі, тому надалі вони повинні користуватися тими ж привілеями та правами, що й білі». [12, 23]. Доводячи, що «рабство суперечить принципам природної справедливості» і республіканському ладу, Товариство вимагало негайного звільнення негрів без будь-якої компенсації плантаторам. Ідеї аболіціоністів корелювали у часі з настановами епохи Просвітництва, які ґрунтувалися на природних правах свободи людини та концепції духовної рівності. Н. Висоцька підсумовує: «У добу Просвітництва категорія свободи з теоретико-філософських емпіреїв (диспути про свободу волі) переходить у сферу суспільної практики, що матиме доленосні наслідки» [1, 82].

Активіст аболіціоністського руху у США Вільям Ллойд Гаррісон (журналіст, громадський діяч, головний редактор першої аболіціоністської газети «Ліберейтор» та один із засновників *Американського антирабовласницького товариства*) вважав, що «з рабством слід боротися лише моральними засобами та переконанням, без застосування сили» [12, 40]. Серед інших чільних послідовників ідеї рівноправності рас варто згадати Джона Грінліфа Віттієра (поет, разом із В. Гаррісоном був засновником *Антирабовласницького товариства*), Теодора Двайта Велда (письменник, редактор, один з активістів руху опору проти інституту рабства), Чарльза Генрі Ленгстона (політичний діяч) та Джона Мерсера Ленгстена (освітянин, політик).

У США одним зі шляхів поширення ідей аболіціоністів була просвітницька діяльність евангелістів. Навернення афроамериканців у християнство вимагало серед іншого навчання грамоти. Місіонери часто організовували школи, де навчали чорношкірих читати. Проповідники, що приїжджали на Південь, у промовах критикували рабовласницьку систему. Однак вони не виступали за рівність чорних та білих, а найперше за покращення умов утримання рабів. Перші аболіціоністи використовували помірковану тактику та уникали відкритого протистояння з рабовласниками. Завдяки їхнім діям у штаті Делавер було звільнено 12 рабів за один рік. Окрім того вони організовували школи для звільнених чорношкірих.

Багато аболіціоністів були колишніми рабами, що зуміли звільнитися з рабства та здобути освіту. Так, Африканська Баптистська Церква організувала Антирабовласницьке товариство Нової Англії у негритянському кварталі Бостона 1832 року. Наступного року у будинку Джеймса Маккраммела, темношкірого стоматолога з Філадельфії, комітет Американського антирабовласницького товариства на чолі з Вільямом Ллойдом Гаррісоном склав «Декларацію почуттів», відому також, як «Декларація прав і почуттів», що незабаром стала Великою Хартією аболіціоністського руху. Присутній на конвенції Фредерік Дугласс підтримав Декларацію та стверджував: «Документ став підґрунтям для досягнення громадянських, соціальних, політичних та релігійних прав для жінок» [8, 101]. Дехто з чорношкірих аболіціоністів звертався до жанру оповіді. Наприклад, 1845 року вийшли друком зізнання ФредерікаДугласса «Оповідь про життя ФредерікаДугласса, американського раба» (1845), Вільяма Бравна «Розповідь Вільяма Бравна, раба-втікача, написана ним самим» (1847) та Лінди Брендт (псевдонім Гаррієт Якобз) «Випадки з життя рабині» (1861).

Успадкувавши моделі письма чорношкірих попередників вісімнадцятого століття, автори свідчень дев'ятнадцятого століття суттєво переформатували їх. Перша зміна стосувалася особи самого наратора. На зміну вільно народженому африканцю, прийшов афро-американець раб-утікач. Такий тип оповідача оприявлений в «Оповіді Джеймса Карі, раба-втікача» (1840), Вільяма Бравна «Оповідь Вільяма Бравна, раба-втікача, написана ним самим» (1847), Генрі Бібба «Оповідь про життя та пригоди Генрі Бібба, африканського раба, написана ним самим» (1850), Чарльза Бола «П'ятдесят років у кайданах або з життя американського раба» (1859). Оповідач надалі виконував роль єдиного провідника для білошкірих американців у світ жахів Півдня. Водночас його образ набув нових типових рис: на відміну від своїх попередників у вісімнадцятому столітті, у нього не було дитинства й, відповідно, стійкої індивідуальної ідентичності. Традиційно у XIX ст. свідчення розпочиналися зі змалювання нелюдського ставлення до чорношкірих на плантації чи в домі господаря. Генрі Бібб у своїй оповіді змалював життя раба так: «Я часто працював без їжі – зранку, ввечері, вдень і вночі. Мое тіло

виснажене тяжкою працею відпочивало на брудній підлозі або на лаві» [4, 15]. Вільям Бравн промовисто розповів про жорстоке поводження з ним у рабстві: «Господар ухопив мене за комір і вдарив по голові п'ять або шість разів, у мене тут же потекла кров з носа і вух, мій одяг був повністю просякнутий кров'ю» [6, 29].

Протест проти інституту рабовласництва набрав першочергового значення в оповідях дев'ятнадцятого століття. Адже на той час чорношкірі американці були позбавлені будь-яких прав та свобод і часто прирівнювалися до тварин. Поневолені змальовували найбрутальніші сторони рабства, його антигуманну природу, яка створювалася руками білих плантаторів. Однак слід взяти до уваги, що жорстокі реалії рабовласництва суперечливо сприймалися аудиторією білошкірих американців. Як зазначає Ф. Фостер, така «правдивість зображення життя американських рабів могла образити почуття багатьох американців, навіть тих, які сповідували загальнолюдські принципи, адже вони теж були членами суспільства, яке критикувалося» [10, 14]. Відтак уміння налаштувати читацьку аудиторію на діалог, уникнути протистояння з білим реципієнтом стали необхідними умовами свідчень рабів. Маневрування різними досвідами раба-оповідача стало іманентною рисою оповідей. Звідси часто випадки нелюдського поводження господаря перепліталися з добродійними діями білих американців, прихильників чи активістів аболіціоністського руху. Пошук діалогу з читачем, що належить до панівної спільноти, зумовив амбівалентну форму нарації, через яку і критикувалося американське суспільство, і водночас прославлялися його окремі представники. Не менш важливим завданням тогочасних оповідей було подолання расистських стереотипів та уявлень білошкірого населення.

Образ героя-оповідача у свідченнях рабів обмежувався та визначався традиційним оприявленням чорношкірих у літературі США. Змалювання мужніх, вольових та освічених негрів в оповідях рабів конфліктувало з літературними стереотипами афро-американців у творах білошкірих американців. Стерлінг Бравн у праці «Негри в американській літературі» зазначав, що представників його раси зображали переважно «брехунами, відданими слугами, блазнями, трагічними мулатами, благородними дикунами або ж бунтівниками» [5, 19]. Крім того у художній

літературі першої половини ХІХ століття, як відповідь на аболіціоністську політичну риторичку, з'являється образ розчарованого звільненого негра. Бідний, виснажений у процесі пошуку волі, вільний чорношкірий не знаходить омріяного щастя на Півночі і повертається назад на Південь, або ж гине десь на чужині. Автори оповідей були змушені частково враховувати традиції змалювання чорношкірих американців, щоб не фруструвати горизонт очікувань білошкірих читачів, які і склали їхню основну аудиторію. Ф. Фостер так узагальнює образ героя-оповідача: «Він був реформатором, але не революціонером. Він не бунтував і не організовував бунтів. Він робив усе з розумом і відповідно до законів, а якщо це не спрацьовувало, то просто утікав» [10, 74]. Відтак художні образи чорношкірих в оповідах рабів не докорінно руйнували сформовані на той час літературні конвенції. На думку Ф. Фостера, афро-американські автори того періоду намагалися найперше довести білошкірим читачам, що вміють створювати художні тексти за євро-американськими зразками. З огляду на це образи чорношкірих в оповідах корелювали з традиційними образами. Вони мали викликати співчуття та симпатії у читачів і таким чином провокувати їх до протестів проти рабства. Цей факт також спричинив міметичний характер оповідок. Білошкірі американці на Півночі, для яких переважно і призначалися свідчення рабів, не мали чіткого уявлення про реалії життя афроамериканців на Півдні. Тому оповідач своєю розповіддю повинен був інтегрувати їх у жахіття рабовласницької системи. Своєю чергою читач міг повірити у розповідь лише того оповідача, якому довіряв чи симпатизував.

Найбільш ефективною виявилася нарративна стратегія співставлення способу життя рабовласників та рабів. В оповідах рабів світи білих та чорношкірих американців представлені крізь призму сприйняття поневолених. Жорстокість господарів, їхнє нелюдське ставлення до рабів, винищення інституту сім'ї, звалтування жінок, відмова їм у правах на власних дітей – усі ці факти викликали обурення у білошкірих американців на Півночі та інтерес до життя рабів та їхніх оповідей.

Традиційно (колишні) раби розпочинали наративи з просторової та часової констатації свого походження. Зокрема, свідчення Генрі Бібба має такий зачин: «Я народився у травні 1815

року у матері- рабині, у Шелбі Кантрі, штат Кентукі та вважався власністю Девіда ВайтаЕск.» [4, 13]. Оповідь Вільяма ВелсаБравна починається наступним твердженням: «Я народився у Лексінгтоні, шт. Кентукі у матері-рабині. Мою матір звали Елізабет. У неї було семеро дітей: Соломон, Лендер, Бенжамін, Джозеф, Мілфорд, Елізабет та я» [6, 13]. Джеймс Каррі свідчив так: «Я народився у Персон Кантрі, шт. Північна Кароліна. Ім'я мого господаря – МоузеСамберс. Моя матір, рабиня, була донькою білого чоловіка» [7, 6]. Далі наголошувалося, що народжені у неволі діти вважалися відразу ж власністю господаря. Часто відсутність точної дати народження чи навіть інформації про матір чи родину посилювало розкриття антигуманної природи рабства та того, що раби прирівнювалися до худоби. У той час, коли діти плантаторів могли сказати скільки їм років, то діти рабів – ні. Вербалізація особистої інформації функціонувала в оповідях рабів способом творення їхньої індивідуальної ідентичності, адже до того часу невільник не мав власної історії чи родини.

Від початку невід'ємним атрибутом оповідей було інкорпорування юдео-християнської міфології та біблійної тематики. Автори часто використовували вірші з Біблії як епіграфи, а також цитували Святе Письмо у власних текстах. За християнськими стандартами вони визначали добро і зло, наголошували, що їхнє життя сповнене любові та терпеливості, пояснювали власне звільнення волею Божою. Ф. Фостер вважає, що автори оповідей свідомо демонстрували християнську віру представників власної раси, описували щирі богослужіння, аби заслужити довір'я та співчуття у читачів [дет. див. 10, 84]. Структурно оповіді рабів корелювали з юдео-християнською парадигмою та включали наступні етапи: втрата едемського життя, страждання, пошук волі чи боротьба за неї, допомога божого провидіння та нарешті прибуття на землю обітовану. Окрім того сюжет оповідей рабів включав паралельні схеми, що характерні для юдео-християнського міфу, а саме: народження-для-смерті та смерть-для-воскресіння. Чорношкірі, народжені в рабстві, були позбавлені не лише волі, але й визнання власної людської сутності. Відтак перехід до волі передбачав переродження або ж народження заново.

Сюжет оповідей рабів складався з чотирьох частин: перша – втрата волі та усвідомлення свого невільничого стану, друга – виникнення протесту та спонука утекти, третя – сама втеча, що становила один з найцікавіших моментів тексту, та четверта – здобуття свободи. Така сюжетна структура залишалася сталою впродовж усіх етапів розвитку цього жанру, змінювалися лише її художньо-стилістичні засоби.

Відтак поширенню оповідей рабів наприкінці XVIII – початку XIX століття сприяв аболіціоністський рух. Його представники підтримували видання та перевидання свідчень рабів, а також заохочували самих чорношкірих розповідати про своє нестерпне життя в неволі. На початку XIX століття в сюжетно-композиційній структурі оповідей рабів відбулися суттєві зміни, що надалі становили невід’ємні ознаки цього жанру. Зокрема вони проявилися в ідентичності оповідача (замість вільно народженого африканця, прийшов афро-американець раб-утікач), оприявленні риторики протесту, амбівалентності свідчення та інкорпоруванні юдео-християнської міфологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Висоцька Н. О. Оповідки рабів / Висоцька Наталія Олександрівна // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. За ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 387.
2. Шимчишин М.М. Гарлемський ренесанс / Шимчишин Марія Мирославівна. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 320с.
3. Baker Jr. H. A. The Journey Back: Issues in Black Literature and Criticism / Baker Jr. Houston. – University of Chicago Press, 1984. – 216 p.
4. Bibb H. Narrative of the Life and Adventures of Henry Bibb, an American Slave, Written by Himself / Bibb Henry. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docsouth.unc.edu/neh/bibb/bibb.html>.
5. Brown A. Sterling: A UMUM Tribute. – Ed. Black History Museum Committee. – Philadelphia: Black History Museum UMUM Publishers, 1982. – 326 p.
6. Brown W. W. Narrative of William W. Brown, an American Slave, Written by Himself / Brown William Wells. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docsouth.unc.edu/fpn/brownw/brown.html>.

7. Curry J. Narrative of James Curry, a Fugitive Slave / Curry James. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docsouth.unc.edu/neh/curry/curry.html>.
8. Douglas F. Narrative of the Life of Frederick Douglas an American Slave / Douglas Frederick. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibiblio.org/ebooks/Douglass/Narrative/Douglass_Narrative.pdf
9. Fisher R. The City of Refuge/ Fisher Rudolf. The Collected Stories by Rudolf Fisher.— Edited with an Introduction by McCluskey Jr. John – Columbia: University of Missouri Press, 2008. – 342 p.
10. Foster F. S. Witnessing Slavery. The Development of Ante-Bellum Slave Narratives / Frances Smith Foster. – Madison: The University of Wisconsin Press, 1994. – 238p.
11. Gates Jr. H. L. The Signifying Monkey: a Theory of Afro-American Literary Criticism/ Gates Jr. Henry Louis. – New York: Oxford University Press, 1988. – 290 p.
12. Quarles B. Black Abolitionists / Quarles Benjamin. – New York: Oxford University Press, 1969 – 310p.
13. Stepto R. B. From Behind the Veil: A Study of Afro-American Narrative / Stepto B. Robert – University of Illinois Press, 1991. – 248 p.

И. ГОРЕНКО

СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАБСКИХ ПОВЕСТВОВАНИЙ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XIX ВЕКА

В статье рассмотрены сюжетно-композиционные особенности повествований рабов конца XVIII - первой половины XIX века. Подчеркнуто значение аболиционистского движения для развития этого жанра. Выделены изменения, касающиеся идентичности рассказчика. Сделано вывод, что имманентным признакам рассказов рабов в начале XIX века являлись вербализация протеста против рабства, амбивалентность показания, интенсивное инкорпорирование иудео-христианской мифологии.

Ключевые слова: рабские повествования, аболиционизм, повествователь, иудео-христианская мифология, сюжетно-композиционные трансформации.

I. HORENKO

PECULIARITIES OF PLOT AND COMPOSITION OF SLAVENARRATIVES 18-19 CENTURIES

In the article compositional peculiarities of slaves narratives 18-19 centuries have been examined. It has been pointed out the importance of abolitionist movement for the evolution of black writing. The author hassingled out the changes concerning the identity of the narrator. It has been summed up that the inherent features of the early slave narratives of the nineteenth century were following: verbalization of the protest against slavery, ambivalence of testimony, intensive incorporation of Judeo-Christian mythology.

Keywords: slave narratives, abolitionism, narrator, Judeo-Christian mythology, transformation.

УДК 821.161.2

Олена КРАВЧЕНКО

М. ГАЛИЧ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ „ЛАНКА” – МАРС

У статті висвітлено світоглядні орієнтири М. Галич у контексті літературного угруповання „Ланка” – МАРС, з’ясовано місце письменниці в ньому. Зазначено, що її участь в організації стала логічним завершенням пошуків такого літературного середовища, в якому проголошувалася свобода вибору тематики, підтримувалося прагнення ввести українську літературу в загальноєвропейський контекст. З’ясовано, що непорозуміння між нею та іншими учасниками об’єднання виникали щодо поняття „революційність”, теорії З. Фрейда, питання ролі жінки в суспільстві.

Ключові слова: М. Галич, „Ланка” – МАРС, літературна організація, українська література.

В українському літературознавстві за літературною організацією 20-х рр. ХХ ст. „Ланка” – МАРС закріпилася думка як про елітарне об’єднання талановитих митців, які своєю діяльністю закладали підґрунтя новітньої української літератури, сповідували її модерне оновлення.. Різних за художніми вподобаннями „ланчан” об’єднувала спільна мета – розробляти актуальні національні теми, надаючи творам європейських форм. Настанова